

# Süüria Muslimite Vennaskonna alusideoloogide Muṣṭafā as-Sibā'ī ja Sa'īd Ḥawwā islami- teemalised kirjutised

Üllar Peterson

## SISUKOKKUVÕTE

Muṣṭafā as-Sibā'ī ja Sa'īd Ḥawwā olid Süüria Muslimite Vennaskonna alusideoloogideks, kes argumenteerisid 20. sajandi keskpaigas ja teisel poolel islamimaailmas mõneks ajaks võimust võtnud sekulaarsete ideede vastu. Nende paarikümnes islamiteemalises kirjutises sisalduvad tänapäevase islamismi alusideed keskse rõhutusega tagasipöördumise vajalikkusest prohvet Muḥammadi eeskujule, mis kindlustaks šariaadi taaskehtima paneku islamimaailmas sellele järgneva islami üleilmse võidukäiguga. Tegu pole siiski tänapäevaste islamiterrorismi õhutajate vaid pigem islamiülimuslikkuse teoreetikutega.

As-Sibā'ī ja Ḥawwā vaimne pärand on islamimaailmas hästi teada ning see on edasi arendatud järgnevate põlvkondade islamistide poolt. Kuid nende kirjutised on täiesti tundmata väljaspool: ei as-Sibā'ī ega Ḥawwā vaateid pole nende araabiakeelsete kirjutiste põhjal teaduskirjanduses seni euroopa keeltes käsitletud.

Käesolev artikkel kujutab endast esmakordset ühes euroopa keeles koostatud teaduslikku ülevaadet nende kahe islamismi ideoloogi riiklust, religiooni ja ühiskonda käsitlevatest teostest. Selles võrreldakse neis leiduvaid seisukohti teiste toonaste peamiste islamistide vaadetega; lisaks on peamiste teoste olulisemad lõigud tõlgitud eesti keelde.

**MÄRKSONAD:** Süüria, Süüria Muslimite Vennaskond, islamism, Muṣṭafā as-Sibā'ī (Mustafa al-Sibai), Sa'īd Ḥawwā (Said Hawwa)

ÜLLAR PETERSON

*MA, Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi*

*Aasia uuringute õppesuuna Lähis-Ida uuringute nooremlektor*

*E-post: ullar.peterson@tlu.ee*

## ABSTRACT

**Islamic Writings of the Founding Ideologists of the Syrian Muslim Brotherhood, Muṣṭafā as-Sibā'ī and Sa'īd Ḥawwā**

Mustafa al-Sibā'ī and Sa'īd Ḥawwā were the founding ideologists of the Syrian Muslim Brotherhood who argued against the secular ideas that had gained dominance in the Islamic world for a time in the middle and the second half of the 20th century. Their two dozen writings on Islam contain the founding ideas of modern Islamism, with a central emphasis on the need to return to the example of the Prophet Muhammad, which would ensure the re-establishment of Sharia law in the Islamic world and the subsequent global triumph of Islam. However, they are not the modern instigators of Islamic terrorism but rather theorists of Islamic supremacy.

The intellectual legacy of as-Sibā'ī and Ḥawwā is well known in the Islamic world and has been further developed by subsequent generations of Islamists. However, their writings are completely unknown outside: neither as-Sibā'ī's nor Ḥawwā's views, which are based on their Arabic writings, have been discussed in scholarly literature in European languages.

This article represents the first comprehensive scholarly overview in a European language of the works of these two Islamist ideologists on statehood, religion and society as well as a comparison of their positions with the views of other major Islamists of the time; in addition, key passages from their main works have been translated into Estonian.

**KEYWORDS:** Syria, Syrian Muslim Brotherhood, Islamism, Muṣṭafā as-Sibā'ī (Mustafa al-Sibai), Sa'īd Ḥawwā (Said Hawwa)

ÜLLAR PETERSON *MA, junior lecturer of Middle Eastern studies at the School of Humanities, Tallinn University*  
E-mail: ullar.peterson@tlu.ee

**Olukorrast islamimaailmas ja Süürias 1940.–1980. aastatel**

Vastusena 1930. aastatel islamimaailmas kulutulena levima hakanud uute suundumuste, rahvusluse ja sotsialismi võidukäigule ning nende mõjul 1940.–1980. aastatel aset leidnud sekulariseerumisele, liberaliseerumisele ja läänestumisele tärkas teistsugune ideoloogia ning seda levitavad liikumised, parteid ja rühmitused. Nimetagem seda ideoloogiat siinkohal islamismiks. Nüüdseks on sel kireval ideestikul ja sootsiumil tosinkond kena nimetust

(islamifundamentalism, islami taassünd, islamiäärmuslus, poliitiline islam, vahhabism-salafism, džihadism, qutbism, takfirism jne), kuid kõik need taotlevad üht ja sedasama: islamiliku elukorralduse ja riikluse kehtestamist jumaliku õiguse šariaadi rakendamise läbi. Tuntuimad esimese põlvkonna islamismi ideoloogid olid egiptlased Ḥasan al-Bannā' (1906–1949) ja Sayyid Qutb (1906–1966), pakistanlane Abū al-A'ālā al-Mawdūdī (1903–1979) ning Iraani kõrgvaimulik Ruhollah Khomeini (1902–1989). Kuid omad šariaadi kehtestamist püüdlevad liikumised ja islamismi ideoloogid kerkisid esile kõikjal muhameedlaste seas, sh 1946. aastaks lõplikult iseseisvunud Süüria Vabariigis.

1940. aastatel Süürias asutatud rahvusluse ja sotsialismi ideaale edendav Araabia Sotsialistliku Taassünni Partei Baath (*Ba'at*) haaras riigis võimu 1963. aastal, millele 1970. aastal järgnes Baathi kuuluvate alaviidi ohvitseride riigipööre eesotsas Ḥāfiẓ al-Asadiga (1930–2000). Sellest ajast alates ongi Süürias ideoloogilised märksõnad araabia rahvuslus ja sotsialism, islamil aga teisejärguline koht. Ilmalike sotsialistide ja „sektantlike“ alaviitide (alaviidid erinevad sunniitidest religioossetelt vaadetelt nii tuntavalt, et tõsi-meelsed islamiõpetlased ei pea neid isegi muslimiteks) võidukäik Süürias tekitas alates 1950. aastatest suurt vastumeelsust tõsimeelsete muslimite seas. Rahulolematus langes kokku Egiptuses tegutseva islamimaailma esimese islamifundamentalistliku liikumise sünni ja tegevusega *al-Iḥwān al-muslimūn*'i (Muslimite Vennaskond, edaspidi MV) näol.

1940. aastateks liitusid Süürias erinevad kohalike sunniitide rühmitused ühinguks *al-Iḥwān al-muslimūn fī Sūrīyā* (Süüria Muslimite Vennaskond, edaspidi SMV), mis lähtus MV ideaalidest, kuid toimis iseseisva organisatsioonina. Kuigi SMV kaugem siht oli Süürias šariaadil põhineva islamiriigi loomine, püüti 1940.–1950. aastatel selliseid eesmärgesid saavutada araabia maade esimese legaalselt tegutseva islamiparteina ja aktsepteeritud poliitilise võitluse raames. Kuid 1963. aastal keelustati Baathi võimuletulekuga Süürias SMV ja see alustas põrandaalust tegevust. Selleks ajaks oli SMV-l välja kujunenud kindlapiiriline ideoloogia ja toimiv struktuur. Suhted SMV ja Süüria võimude vahel teravnesid 1970. aastatel, kui algas al-Asadi sotsiaalsete reformide ja sekulaarse ideoloogia pealetung sunniitlikule elukorraldusele. See andis SMV-le alust aina enam rääkida „uskmatute“ pealetungist islamile. Pinged kulmineerusid 1979.–1982. aastatel SMV korraldatud ja paar-

kümmend tuhat inimest nõudnud ülestõusuga. Seda sündmust võib pidada 2011. aastal lahvatanud ja nüüdseks pool miljonit inimest nõudnud Süüria kodusõja veriseks eelprooviks.

Süüria islamistide käsitus religioonist, riigist ja ühiskonnast ilmneb kõige selgemalt SMV „ideoloogilise isa“ ning selle esimese juhi Muṣṭafā as-Sibāʿī kirjutistest 1950.–60. aastatel ja kümnend hiljem liikumise peamise ideoloogi Saʿīd Ḥawwā arvukatest teostest. Mõlemad on jäänud Süüria tõsiusksete sunniitide vaimseteks teejuhtideks tänapäevani. Nende pärand on islamimaailmas hästi teada, kuid täiesti tundmata väljaspool: ei as-Sibāʿī ega Ḥawwā vaateid pole nende araabiakeelsete kirjutiste põhjal teaduskirjanduses seni euroopa keeltes käsitletud. Alljärgnev kujutab endast esmakordset teaduslikku ülevaadet nende kahe islamismi ideoloogi riiklust, religiooni ja ühiskonda käsitlevatest teostest ning võtmekohtade tõlkest eesti keelde.

## Muṣṭafā as-Sibāʿī kirjutised

Muṣṭafā as-Sibāʿī (1915–1964) pärines Homs'i linnast mitmenda põlve Süüria islamiõpetlaste perest. Aastatel 1933–1949 omandas ta al-Azhari ülikoolis Kairos islamialase kõrghariduse. Õpingute kõrval tegutses ta islami-aktivistina nii Kairos kui ka Süürias. Teda vangistasid korduvalt nii prantsuse kui ka briti koloniaalvõimud. Ta kuulus 1946. aastal SMV asutajate hulka ja oli selle esimene juht. 1949. aastal sai ta Damaskuse ülikoolis islami õiguse professoriks, oli 1950.–1955. aastatel õiguseteaduskonna dekaan ja 1950. aastateks peeti teda juba lugupeetud islamiõpetlaseks, 1960. aastatel tema tervis halvenes ja ta suri 1964. aastal Damaskuses 49 aastaselts.<sup>2</sup>

As-Sibāʿī tosinkond teost rakendavad muslimite alusteksid (Koraan ja Koraani kommentaarid, traditsioonikogumikud ja prohveti elulood, šariaadi käsitletused) poliitilise islami vankri ette muhameedlaste ülemvõimu kehtestamiseks nii Süürias, Lähis-Idas kui ka terves maailmas. Sarnaselt Egiptuses islamismi esiideoloogiks tõusnud Sayyid Quṭbile argumenteeris as-Sibāʿī vajadust vastanduda kõigele ebaislamlikule. Ta õhutas muslimeid kinni pidama religioossetest alusväärtustest, mis toovadki kaasa šariaadi

1 Islamistide käsitus temast kogumikus Maḡhūb 1977–1986, I: 379–411; vt ka ʿAbd-Allah 1983: 121–128.

2 Tema taustast ja õpingutest vt Roded 2006: 855–872 ja ʿAbd-Allah 1983 *et passim*.

taaskehtestamise islamimaaailmas, pikemas perspektiivis aga islami üleilmse võidukäigu. Ühiskondlikke muutusi arvas as-Sibā'ī saavutatavat pigem ideoloogilise võitluse, mitte relvastatud ülestõusu tulemusel: erinevalt tänapäevastest äärmuslastest puudub tema kirjutistes otsene üleskutse poliitilisele vägivallale, rääkimata õhutustest hävitada uskmataid.

1949. aastal al-Azharis kaitstud doktoritöö *as-Sunna wa makānatuhā fī at-tašrī' al-islāmī* (*Sunna ja selle koht islami seadusandluses*),<sup>3</sup> ilmus raamatuna kümnend hiljem) on süvateaduslik teoloogiline uurimus. Kuid see on ka üks esimesi tänapäeva islamiõpetlaste teaduslikke kirjutisi, mis väidab, et eksisteerib juutide, šiiitide ja Lääne teadlaste islamivastane vandenõu, nagu as-Sibā'ī oma uurimuse sissejuhatuses sätestab:

On ju islami purustamise eesmärgi nimel ühendanud selle vaenlased pärslastest ketserite näol /.../ nüüd oma jõud orientalistide ning nende mõju-agentidega tänapäevases Lääne tsivilisatsioonis. (as-Sibā'ī 1961a: 16)

Sellise veendumusega ta ka lõpetab oma teadustöö, väites, et kriitiline ja teaduslik islami uurimine tähendab selle vaenamist:

Pole vähimatki kahtlus sellise vandenõu olemasolus! Ründavad ju sunnat järeleandmatu visadusega kõiges, mida nemad kirjutavad, nii juudi-orientalistid<sup>4</sup> kui ka fanaatilised teoloogid. (as-Sibā'ī 1961 a: 497)

*Sunna wa makānatuhā fī at-tašrī' al-islāmī* (*Sunna ja selle koht islami käekäigus*) jätkab doktoritöö temaatikat ja kujutab endast üht esimest katset islamimaaailmas „teaduslikult“ võidelda läänemaailma akadeemilise islami-käsitlusega, mis seab kahtluse alla sunna ajaloolise usaldusväärsuse.<sup>5</sup> Kõige teravamalt vastustab as-Sibā'ī muide mitte läänemaailma islamoloog, vaid neid muslimeid, kes tema sõnul „ebateaduse taha peitununa“ on omaks võtnud „teadliku islamivastase rünnaku“. Suurem osa teosest kujutabki endast „läänlaste lõa otsas oleva reeturi“, kirjandusteadlase ja liberaali Aḥmad Amīni (1886–1954) 1928. aastal ilmunud sunna ajaloolisust kritiseeriva teose *Fağr al-islām* (*Islami koidik*) nahutamist (as-Sibā'ī 1960: 264–352).

3 Olen kasutatud tema doktoritöö põhjal välja antud raamatut as-Sibā'ī 1961. a.

4 Ilmne viide islamiuurijale Ignác Goldziherile (1850–1921), kes oli juudi päritolu.

5 Goldziheril aastatel 1889 - 1890 ilmunud uurimuses *Muhammedanische Studien* tõestati, et prohvet Muhammadist rääkival pärimusel sunnal pole mingit seost 7. sajandi olustikuga, vaid see kujutab endast hilisemate sajandite islamiõpetlaste konsensuslikku arusaama prohvetist ja tema järgijatest; 20. sajandil võtsid mõneks ajaks sellise seisukoha omaks ka ilmalikud islamimaaailma teadlased, kuid 21. sajandil tähendab muslimi jaoks selliste vaadete avalik väljaütlemine sisuliselt islamiusust loobumist, mis on karistatav surmanuhtlusega.

Veel suurem vaenulikkus islami teadusliku uurimise vastu sisaldub pärast as-Sibā'ī surma ilmunud töös *al-Istiṣrāq wa al-mustaṣriqūn (Orientalism ja orientalistid)*. Seda võib pidada viimastel aastakümnetel populaarseks saanud Palestiina-Ameerika päritolu kirjandusteadlase Edward Saidi (1935–2003) pseudoteadusliku paskvilli *Orientalism* eelkäijaks: as-Sibā'ī väidab, et läänemaailma islamoloogide tegelikuks taotluseks pole mitte islami uurimine, vaid kolonialismi pärandist tulenev islami ründamine – see kujutabki orientalistide peaeesmärki (as-Sibā'ī 1968: 20–21). Sellise kurikavala Lääne islamivastase salaseptsusliku meetodi eesmärk olevat „panna muslimid kahtlema oma prohvetis ja nende Koraanis, nende šariaadis ja elukorralduses.“ (as-Sibā'ī 1968: 30).

Kesksel kohal as-Sibā'ī loomingus on ühiskonnakriitilised tööd ja islamliku ideaalühiskonna visualiseeringud. Selliseid kirjutisi hoitakse tänapäevani nii Süürias kui ka laiemalt sunniitide juures au sees. Kuid ühe erandiga, nimelt olid 1950. aastad aeg, mil SMV flirtis lühikest aega muhameedlikes maades – ja eriti araablase seas – toona populaarseks saanud sotsialismiga, püüdes selles leida ühisjooni islamiga ja kujundada käsitlust islami sotsialismist. See teema aga sai 1960. aastatel pärast Baathi võimuletulekut Süürias islamistide seas kiiresti tabuks. As-Sibā'ī 1961. aastal ilmunud *Iṣtirākīyat al-islām (Islamisotsialism)* on tüüpiline tolle ajastu katse sobitada islamit sotsialismiga. Sissejuhatuses selgitatakse islamile omast sotsialismilembust asjaoluga, et islamis puudub läänemaailma lõhe vaimu ja mateeria vahel (as-Sibā'ī 1961b: 3–4). Seejärel avatakse islami-sotsialismi olemus: islam olevat mõõdukas kesktee kapitalismi indiviidile suunatud vaimsusetul rahal põhineva ideoloogia ja kommunismi eraomandivastasuse vahel. Islamisotsialism ühendab kommunismi sotsiaalse ja ühiskondliku hüve printsiibi inimloomusele niivõrd armsa eraomandi põhimõttega. Raamatu tees on as-Sibā'ī lausung: „Islamisotsialism on harmoonias inimese loomupära ja elutegevuse alusvajadustega, samas aga seadustades üksikisiku eraomandi“ (as-Sibā'ī 1961b: 165). Järgnev pikk selgitus sellise põhimõtte omaksvõtust juba prohvet Muḥammadi poolt kulmineerub lausungiga:

Sotsialistlik ühiskond viib ellu [prohvet] Muḥammadile eelnenud filosoofide unelmad ja prohvetite lootused, kuid vaid temal [Muḥammadil] õnnestus islami abil luua selline vaimustav ühiskond, millest nood filosoofid ja prohvetid varem olid unistanud. (as-Sibā'ī 1961b: 180)

Kuid pärast sotsialistliku Baathi partei võimuletulekut Süürias on sellised väljaütlemised SMV-le omajagu peavalu valimistanud. Neid vabandatakse väitega, et as-Sibā'ī sai küll aru sotsialismi sobimatusest islamiga, kuid tulenevalt Nõukogude Liidu imperialismivastasusest tuli sõjakavalusena selliseid ideid esitada!<sup>6</sup> Siinkohal olgu mainitud, et sotsialismi teemaga – kuid targu seda islamisotsialismina määratlemata – alustas kümnend varem as-Sibā'īle ideoloogilises plaanis eeskujuks olnud Quṭb oma ühiskondliku mõtleja karjääri raamatuga *al-'Adāla al-iğtimā'īya fī al-islām*<sup>7</sup> (*Sotsiaalne õiglus islamis*).

As-Sibā'ī keskne islamiühiskonda ja riiklust käsitlev teos, mille teese ta järgnevatel kirjutistes edasi arendab, on tema loengumaterjalide põhjal 1953. aastal ilmunud 98-leheküljeline *ad-Dīn wa-l-dawla fī al-islām* (*Religioon ja riik islamis*). Siin argumenteerib ta riikluse ja religiooni lahutamatu iseloomu ning ühiskonnakorralduse šariaadil põhinemise vajalikkust. Toonastele islamistidele omaselt kasutab ta islami põhimõtete fundeerimiseks ajakohaseid kontseptsioone ja sõnavara. Alustuseks kurdab autor sõgedate üle, kes eurooplaste eeskujul väidavad riigi ja religiooni lahususe vajalikkust islamis (as-Sibā'ī 1953: 5). Pärast lühiülevaadet religiooni ja riikluse suhtest judaismis ning kristluses (*Ibid.*, lk 5–29) keskendub ta islamile. Teost läbib vastanduv rõhutus kristlusega: ristisu toimimise eest vastutavad vaimulikud ja preestrid, kuid islam kui toimiv religioosne süsteemi on rajatud õpetlaste ja õigusteadlaste (*'ulamā* ja *fuqahā*) poolt, keda järgivad vaimulikest imaamid. Seega – kui läänemaailmas on tõepoolest vajalik religioon riiklusest eemal hoida, siis islamis vastutavad just õpetlased ja eriti õigusteadlased religiooniga lahutamatu seotud riikluse toimimise eest. (as-Sibā'ī 1953: 36, 78–80). Ajaloolised ekskursid riikluse olemusse rõhutavad, et islamis sätestatud religiooni ja riikluse samasuse põhimõtetest tühisena näivad kõrvalekalded ongi tinginud allakäigu. Tüüpiline on tal Osmanite näide:

„Osmanite impeerium – see aga kujutas ju toona endast islamlikku kaliifi juhitud riiki – nõustus islamist kaugenemisega paljudes oma seadustes ja süsteemides, osa šariaadiseaduse *hudūd*-põhimõtteid isegi tühistati ning õiguses ilmnesid nii mõnedki keelatud printsiibid. Kuid sellega algaski islamist tasahilju eemale viiv teekond. Ja hoolimata sellest, et islam jäi

<sup>6</sup> Vt näiteks SMV avaldatud as-Sibā'ī ametlikku biograafiat *ad-Duktūr...*, kus peatükis *Mawqitahu min as-šīr'iat wa al-ittihād as-sūfī* avaldub tema seisukoht sotsialismi ja Nõukogude Liidu kohta

<sup>7</sup> Vt Quṭb 1949; selle töö taustast Quṭbi biograafi sulest vt Hālidī 2000: 177–179.

riigireligiooniks ning Osmanite sultanid muslimite kaliifideks, oli riik juba olemuslikult asunud šariaadist eraldumise ning religiooni riigist lahutamise teele.“ (as-Sibā’ī 1953: 70)

Pakistani, Egiptuse ja Süüria riigikorralduslike arutelude lõpuks sätestab ta ainuvõimaliku lahenduse, et konstitutsioonis peab islam olema ära märgitud riigiusuna (as-Sibā’ī 1953:74). Riiklus kui ühiskondliku arengu ülim arengujärk on tema arvates täiuslik just islamis religiooniga seotuse kaudu:

Religiooni kokkupõrge riigiga pole võimalik ja religiooni ei saa riiklusest eraldada /---/ Sest ka tänapäevane riiklus ei püüdle rohkemat, kui seda püüdleb islam: [---] ühiskondlikku arengut ning kogukonna asjade edendamist. Riikluse koht islamis kujutab endast riikluse kõrgeimat arengujärku meie uuel ajastul nagu ka kultuuri kõrgeimat taset (as-Sibā’ī 1953: 63).

As-Sibā’ī rakendab tänapäevaseid sotsiaal-poliitilisi termineid, nagu „konsultatsioon“, „ühiskond“ ja arvukalt teisi, kuid nende olemust moonutades; näiteks „mõtte-/usuvabaduse“ all peetakse silmas vaid selliste veendumuste ja religioosse elu avaldumiste kaitset, mida islam heaks kiidab. Teoses sätestatud riikluse ja ühiskonna aluspõhimõtted lähtuvad Koraanist jt islami alustekstidest:

- riigijuhi valib rahvas vastavuses Koraanis 42:38 sõnastatud põhimõttega „nende asjad otsustatakse omavahel nõu pidades“ ning islami keskse õigusteadlase Imām Aḥmadi määratletuga: „Kes vannub truudust muslimitega mitte nõu pidanud valitsejale, siis pole kuuletumist temale ega talle truudust vandunule“;
- valitsusaparaadi kohad täidetakse võimekuse järgi, mitte suguluse, hõimu-/rahvskuuluvuse jne järgi;
- tsiviilõiguse peamised põhimõtted peavad vastama islami aluspõhimõtetele ja -nõuetele;
- tulenevalt koraanikohast 8:60 kaitseb sõjavägi mitte ainult vaenlase vastu, vaid ka „mõtte- ja usuvabadust“;
- rahvas kaitseb ühiskonda ja selle toimimist, lähtudes 3:104 sätestatud üldistest islami põhimõtetest. (as-Sibā’ī 1953:63–65)

Lõpus sedastab as-Sibā’ī, et islamis pole religiooni riiklusest võimalik eraldada, muidu ju poleks riikluse ja ühiskonna toimimiseks vajalikku ideoloogiat, väärtuste süsteemi ega filosoofiat, mis kõik sisalduvad islamis. 20. sajandil peetakse ju sõdu ideoloogiate vahel, kuidas siis muslimite riigid

ideoloogiast ilma jätta – nad kaotaksid siis ka oma usu. (as-Sibā'ī 1953: 87–91)

Teine keskne riiklust ja ühiskonda käsitlev teos on *Nizām as-silm wa-l-ḥarb fī al-islām*<sup>8</sup> (*Rahu ja sõja süsteem islamis*), mis arendab edasi teesi religiooni, riikluse ning poliitika lahutamatuses islamist – seega on ainus Allahile meelepärane valitsemisvorm šariaadil põhinev islamiriik. Esmalt püüab as-Sibā'ī lugejale selgitada islami maailmavalitsemise ambitsiooni hüvelisust, rõhutades islami olemuslikku rahumeelsust. Ta väidab, et sõnad *salām* (rahu) ja *islām* (islam) on samatähenduslikud (Nizām...: 3–5), ja jõuab teesini, et islami ainus eesmärk on püüdlemine üleilmse „rahu“, st ülemvõimu poole:

Sõda, mida kuulutab islam rahu kindlustamiseks maailmas – see on see-sama, millele viitab Koraan terminiga „džihaad Allahi teel“.<sup>9</sup> See pole mitte ususõda „islami pealesurumiseks inimestele“, nagu kujutavad seda fanaatilised läänlased, kuivõrd see [pealesurumine] pole islamile loomupärane. Islam on ju kuulutanud isiklikku usuvabadust lausungiga *pole sundi religioonis* (Koraan 2: 256.),<sup>10</sup> vaid [džihaad Allahi teel] on islami peetav võitlus muslimite kogukonna vabastamiseks välisest vaenlasest. See on usuvabaduse ja sotsiaalse õigluse garanteerimine kõigile maailma rahvastele – just neid kahte eesmärki esitab ilmselt koraanikoht: *Ja tapelge nendega seni, kuni pole enam segadust ning kogu religioon saab Allahi omaks* (Koraan 8:39). Aga segaduse kõrvaldamine tähendab ebaõigluse likvideerimist ja Allahi religiooni piiramata olek tähendab usuvabadust kõigile inimestele. Selliste eesmärkide saavutamine lõpetab islami määratluse järgi tapluse ja kui vaenlane hoidub vaenutegevusest või usutunnistusliku segaduse külvamisest kogukonnas, siis pole taplus enam lubatud (Nizām...: 8).

Tähelepanuväärne on siin „Allahi religiooni piiramatu oleku“ nõue. Nagu tänapäevased islamistid, peab ka as-Sibā'ī islami kuulutamise takistamist ükskõik millises maailma piirkonnas „inimõiguste rikkumiseks“ ja muslimite poolt sõjaga karistatavaks kuriteoks. Seega tähendab usuvabadus as-Sibā'ī käsitusel Allahi sõnumi piiramatu üleilmset levitamist, termin „kogukondlik segadus“ aga tähendab islamiga vastuollu minevat käsitlust religioonist. Kirjutises avaldub ka as-Sibā'ī kontseptsioon islamist kui usuvabaduse ja

8 Esmatrükk *Hādā huwa al-Islām: nizām as-silm wa-l-ḥarb fī al-Islām*. Muṣṭafā as-Sibā'ī,... Bayrūt: silsilat rasā'il tabḥaṭu 'an al-fikra al-islāmīya al-ḥadīṭa Maṭābī' Dār al-Kaššāf, 1953, kuid hiljem sellele teosele reeglina viidatakse pealkirjaga *Nizām al-silm wa al-ḥarb fī al-Islām*; kahjuks polnud mul võimalik kasutada raamatuna, teksti sain SMV lehelt A4 formaadis PDF-dokumendina, mille avalehel rõhutatakse, et see kujutab endast autentset 1953. aasta väljaannet.

9 Koraaniväljend *fī sabīl allāh*, „Allahi teel“ – vahel lihtsalt ka *sabīl* „tee“ – märgib reeglina džihaadi pidamist või džihaadil olemist, vt EI, VIII: 679 ja EQ, IV: 30.

10 Selle koha manipulatiivsest tõlgendamisest tänapäeval vt Peterson 2016: 456–462.

sotsiaalse õigluse üleilmsest tagajast. See idee on tal võetud üle oma vaimselt õpetajalt Qutbilt, kes propageeris umbes samal ajal aktiivselt teesi, et islam on kogu inimkonna vabastaja, sest islami järgi valitseb kõigi üle Allah. See valitsemisvorm nimega *al-ḥākīmīya* – jumala valitsemine – tühistab maised rõhumisviisid, kus ühed inimesed valitsevad teiste üle.<sup>11</sup>

Sellistes kontseptsioonides avaldub sotsialismileeri sotsiaal-utoopiliste ühiskondlike ideede selge mõju Qutbile ja as-Sibā'ile. Tees islami nimel peetava igasuguse sõja olemuslikult õiglasest iseloomust sarnaneb äratuntavalt bolševike teesiga, et igasugune Nõukogude Liidu peetud sõda saab olla vaid õiglane, olgu see kaitse- või ründesõda.<sup>12</sup> As-Sibā'ī ei varjagi, et kui teised monoteistlikud religioonid tahavad islami valitsemise all oma usku edasi toimida, tuleb maksta islami alusallikates mainitud ja šariaadis sätestatud alandusmaksu nimega *al-ğizya*, mille olemust ta selgitab põhjalikult ja täielikus kooskõlas keskaegse islamiga (Nizām...: 8jj). Seega tähendab as-Sibā'ī väljendatud „rõhutud rahvaste vabastamine“ seda, et õigluse kehtimiseks peavad muslimid kõikjal maailmas võimule saama ja šariaadi kehtestama. Selline islamiriik aga talub teiseuskseid vaid poliitilise kuulekuse korral, kui nood nõustuvad olema teise sordi kodanikud, ja selline põhimõte vastab täiesti keskaegse islami riigifilosofia ideedele.<sup>13</sup>

Vastustades sekularismi mõjusid hakkasid 1950.–1960. aastatel islamiõpetlased kirjutama ka teoseid, mille eeskujul manipuleerivad tänapäevased salafitlikud propagandatekstid islaminaiste olukorraga. *Al-Mar'a bayna al-fiqh wa-l-qānūn (Naine islami õiguse ja seaduse vahel)*<sup>14</sup> taotleb islami ideaalide ja šariaadinormides sätestatu kohaselt naiste täielikku allutamist meestele. Võrreldes islamieelsete araablastega astuti autori sõnul islami tulekuga naiste õigustes suur samm edasi (as-Sibā'ī 1999: 6-20). Samas ei selgita ta, kuidas kaitseb naiste õigusi šariaadiga sätestatud mehelepaneku alampiir üheksa aastat. as-Sibā'ī on vastu tema ajal Süürias kehtinud abiellumiseale, mis oli

11 Vt Qutbi kommentaari Koraanis *Fī zilāl al-Qur'ān (Koraani varjus)* ajaatide 9:29–35 käsitluse juures, kus ta selgitab nimetatud põhimõtet: Qutb 1973–1974, 3: 1564–1744; see on ka üks läbivaid ideid Qutbi tähtsaimas töös *Ma'ālim at-tariq fī at-tatbiq al-ištirākī (Verstapostid sotsiaalse ümberkorraldamise teel)*.

12 Põhjalik erikäsitus sellise teesi kujunemisest vt: Невежин, Бонвеч 1997.

13 Šariaadi seisukohtadest teiseusksete suhtes vt Peterson 2016.

14 Arvukaid trükke islamimaailmas näinud töö ilmus esimest korda: Muṣṭafā as-Sibā'ī. *Al-Mar'a bayna al-fiqh wa al-qānūn: dirāsāt šar'īya wa-qānūniya wa-iğtimā'iya*. Dimašq: Maṭba'at ḡāmi'at Dimašq, [1382/1962]; olen kasutanud selle teose Saudi Araabias heakskiidetud ja juba seitsmendat väljaannet: as-Sibā'ī 1999, millele peaks olema järgnenud veel mitu trükki.

naistel 16 aastat ja meestel 18 aastat (as-Sibā'ī 1999: 50–51). Naiste osalemist ühiskondlikus elus lubab ta šariaadiga rangelt piiratud kujul ja „islamlikku siivsust“ silmas pidades: kodust lahkuda võib vaid mehe/eestkostja loal. Poliitilises elus osalemisele seatakse õrnema soo esindajatele ranged siivsusreeglid, näiteks valimistest lubatakse osa võtta:

spetsiaalselt vaid naistele mõeldud valimiskohtades, nii et naine läheb ja täidab oma [valmis]kohustuse, siis pöördub oma koju tagasi, ilma et käiks läbi [võõraste] meestega või rikuks mõnda [islamlikku] keeldu. (as-Sibā'ī 1999: 124)

Kuid parlamenti ega kohalikesse omavalitsustesse ei tohi naised „islami ühiskondliku hüveolu kaitsmise“ nimel kandideerida (as-Sibā'ī 1999: 125–129). Nad ei tohi töötada riigiametnikuna enamikul kohtadel, sest peale siivsusest kinnipidamise peavad naised täitma oma peamist ülesannet laste kasvatamise näol (*Ibid.*: lk 134–136). Tööd peab õrnem pool tegema kodus nii palju kui vaja, väljaspool kodu aga mitte sellistel „ebaõigetel ja kurnavatel kohtadel nagu Lääne naised ja vaid siis, kui naise siivsus ja ühiskondlik moraal on garanteeritud“ (*Ibid.*: lk 137–147). Läänes aga toimub tema sõnul naiste vabaduse sildi all nende ekspluateerimine. Eriti põhjalikult siunab ta Lääne eevatütarde ebamoraalsust (*Ibid.*: alates lk 180 kuni raamatu lõpuni).

Ajaloo- ja religiooniteemalistest kirjutistest on as-Sibā'īl tähtsaim *Sirāt rasūl Allah: durūs wa-‘ibar*<sup>15</sup> (*Allahi Saadiku elulugu: õppetunnid ja õpetlikud näited*), mis põhineb islami ajaloo peamistel allikatel. Tõeline muslim peab elama prohvet Muḥammadi eeskujul, kes pärast rahumeelset, kuid tulemusteta usukuulutustööd Mekas aastatel 610–622 saavutas edu just julma sõjaprohvetina võimule tulles ja Mediinas 622–32 valitsedes. As-Sibā'ī arvates tuleb uskmatauid vastustada ainuüksi juba sel põhjusel, et nad ei kiida heaks islamlikku elukorraldust. Seda väidet fundeeritakse kesksetele islami ajaloo töödele tuginedes (as-Sibā'ī 1985: 79, 90–92, 96; 105–127, 159 *et passim*).

Samasugune islami ülimuslikkus avaldub ülejäänud as-Sibā'ī kirjutistest. *Uḏamā' unā fī at-ta'rīḥ* (*Meie ajaloolised suurkujud*) ülistab prohvet Muḥammadit, kelle tegevus islami vaenlaste hävitamisel olevat eeskjuu vääriv tänapäevalgi. Veel kirjeldatakse teoses esimeste kaliifide sõjaõhutust uskma-

15 See on as-Sibā'ī ainus teos, mida Lääne islamoloogid on kas või põgusalt käsitlenud, vt Roded 2006: 863–868.

tutelt Süüria ja Iraagi vallutamiseks (as-Sibā'ī 1972: 79) ilmse viitega vajadusele uskmatute – st ilmalike sotsialistide – võimu alla langenud Süüria ning Iraagi tagasivõtmisele. Raamat lõpeb kiitusega Muslimite Vennaskonna rajajale Ḥassan al-Bannale (as-Sibā'ī 1972: 135–137). Teoses leiduvad lood juutide hävitamisest (as-Sibā'ī 1972: 54–57) järgivad täpselt islami alustekstides kirjeldatud.

Islami ülimuslikkuse põhimõtte teiste religioonide ees sätestatakse teoses *Min rawā'i' ḥaḍāratinā*<sup>16</sup> (*Meie tsivilisatsiooni näidismeistriteosed*), milles arendatakse edasi Quṭbi teesi islamist kui inimolendile kõige loomupärasemast religioonist. As-Sibā'ī sõnul on islam ainus absoluutsele ainujumaluspõhimõttele üles ehitatud religioon ja ühiskonnakorraldus: kõik inimolendid on oma allumises Allahile võrdsed. See aga kehtestabki sotsiaalse võrdsuse ja välistab ühe inimese allutamise teisele – seega on islam maailmareligioonidest inimesele olemuslikult kõige enam vastavuses (as-Sibā'ī 1959: 80–84). Seega võib as-Sibā'īd pidada Quṭbi vaadete levitajaks ja edasiarendajaks keskse ideega, et islami täieliku kehtestamisega saavad ka kõik muud riiklikud, sotsiaalsed ja eraelulised probleemid automaatselt lahendatud. Tänapäeval islamistidele niivõrd omaseks saanud loosung „islam on lahendus“ kõlab as-Sibā'ī töödes keskse teesina: islam – Allahile allumine – kujutab inimolendi kõige loomulikumat olekut ja islam on ka ühiskonna loomulikem väljund šariaadi näol.

1950. aastatel kirjutatud biograafiliste mõtteterade kogumik *Hākaḍā 'alamatnī al-hayāt* (*Nii on elu mind õpetanud*) koosneb 1250 paarirealisest kuni mõneleheküljelisest islami ülimuslikkust sedastavast lausungist. Olgu siinkohal esitatud üks tüüpnaide, mis viitab muslimite suurtele vallutustele 630.–50. aastatel. Prohvet Muḥammadi jüngrite paarikümnetuhandelised väeüksused purustasid kümneid kordi suuremaid Bütsantsi ja Iraani Sassaniidide armeesid, tehes muhameedlikest araablastest härrasrahva Portugalist Indiani. Sellist sõjalise ja poliitilise edukuse aega igatsevad tänapäeva tõsiusklikud muslimid muidugi taga:

16 Nüüdseks kümneid kordustrukke näinud teost on hakatud Lääneski levitatama. See on tõlgitud Saudi Araabia rahadega. Islami ülimuslikkust on siin manipuleeritud läänlasele mõistetavaks „tolerantsi“ terminitega: Mustafa as-Sibā'īe. 2005. *Civilization of faith: solidarity, tolerance and equality in a nation built on Shari'ah: a journey through Islamic history*. Tr Nasiruddin al-Khattab. Saudi Arabia: International Islamic Publishing House.

Esmane sõjariist, mida meie islamikogukond peaks kasutama, on usu-tunnistuse-relv – see tähendab religiooni-sõjariist –, mis tegi võimalikuks kümnetele tuhandetele meie Araabia poolsaare poegade valitsemise suurimate maailma riikide üle, kelle rahvast loendati miljonites! (as-Sibā'ī 1984: 384)

Teistes töödes püüab ta islami alusväärtusi sobitada tänapäevaga. Näiteks pühendab ta islami ühele põhialusele ramadaani-paastule, mida kiputi toonases liberalismi ajastul unustama, erikäsitluse töös *Aḥkām aṣ-ṣiyām wa-falsafatuhu* (Paastumise reeglid ja filosoofia). Ta rõhutab, et see pole vaid kohustus Allahi ees, vaid ka erilise rõõmu aeg kõigile muslimitele. Ta selgitab põhjalikult, kes ja kuidas sellest osa peavad võtma. (as-Sibā'ī 1956: 23–25)

## Sa'īd Ḥawwá islami-teemalised teosed

Sa'īd Ḥawwá (1935–1989) oli pärit Süüria traditsionalismi kantsist Ḥamā linnast, kus ta sai religioosse alghariduse. Seejärel tudeeris ta 1955.–1961. aastatel õigust Damaskuse ülikoolis, seal oli tema õpetaja ja vaimne juhendaja as-Sibā'ī. Liitudes SMV-ga võttis Ḥawwá osa 1964. aasta islamistide mässu korraldamisest Ḥamās ja põgenes seejärel Saudi Araabiasse, kus ta 1966.–1971. aastatel pühendus islamiõpingutele. Süüriasse tagasi pöördudes osales ta poliitilises võitluses sotsialiste vastustades, al-Assadi võimule tulles vangistati ta 1973. aastal. Pärast vabanemist 1978. aastal lahkus ta Ammanisse ja hakkas sealt juhtima Süürias aastatel 1978–1982 lahvanud islamistide ülestõusu. Ḥawwá suri 1989. aastal Jordaania 54 aastaselt kroonilistest haigustest tekkinud tüsistuste tagajärjel.<sup>17</sup>

Ḥawwā on kirjutanud 29 raamatut ja pikemat traktaati (nimekiri nendest Ḥawwā 1987: 158–159), millest kümme moodustavad SMV ideoloogilise aluse. Ḥawwā kirjutised minetavad Quṭbi ja as-Sibā'ī modernsuse, muutudes aina traditsionalistlikumaks ning radikaalsemaks. Tema „meetod“ on kõigile tänapäevastele probleemidele vastuste otsimine islami alustekstidest (Koraan ja selle kommentaarid, ajalootööd, sunna ja islami õigus). Ta reeglina ei kasuta Lääne ega muslimite tänapäevaseid teaduslikke ühiskonnakäsitlusi

<sup>17</sup> Sissejuhatavalt temast: Weismann 1993 ja Weismann 1997. Huvitavat, kuid ebaobjektiivset teavet saab Ḥawwā autobiograafiast *Hāḍihi tağribatī wa-hāḍihi šahādatī* (See on minu elukogemus ja minu tunnistus/märtrisurm), vt Ḥawwā 1987.

ega nüüdisaegseid teooriaid, millele sageli viitavad as-Sibā'ī, eriti aga Quṭb. Ḥawwā loomingu puhul on tegu „püha keskaegsusega“ tänapäevases vormis. Ḥawwā vaated on äratuntavad 21. sajandi islamistide ideoloogias, kuigi temale ei viidata tihti.

Ḥawwā kuulsaim, populaarseim ja poliitiliselt mõjukaim teos on *Ġund Allāh: ʾtaqāḡatan wa aḥlāqan* (Allahi sõdurid kultuuriliselt ja eetiliselt), mida pärast selle 1971. aastal ilmunud esmatrükki on islamimaailmas trükitud vähemalt tosin erinevat väljaannet.<sup>18</sup> Teos käsitleb islamiriigi olemust ja selle toimimismehhanisme. Lääne islamoloogid pole seda ega mitte ühtegi teist Ḥawwā teost seni analüüsinud. Allpool on sel tööol peatutud veidi põhjalikumalt, sest see on üks paremaid näiteid mitte ainult toonase SMV ambitsioonidest, vaid ka praeguste, 2020. aastate erinevate islamiliikumiste seisukohtadest.

Sissejuhatuses kurdetakse, et islamimaailm vaevleb sügavas kriisis, toimumas on „islamivastane mäss“ ja võimul on valitsejad, kes ei võta valitsemise aluseks šariaati (Ḥawwā 1992: 5–17). Läänemaailm olevat sõlminud salakokkuleppe muhameedluse hävitamiseks, sest kardetakse islamimaailma ühinemist, mille inim- ja loodusressursside ees oleks Lääs jõuetu. Seega peavad muslimid ühenduma „Allahi parteiks“ ja kasutama džihaadi oma võitlusmeetodina, et luua islamimaailma hõlmavat kalifaati. See ühendaks tulevikus kogu maailma enda alla „ühtseks Allahi rahvaks“ ja selline areng lahendaks kõigi – nii muslimite kui ka teiste rahvaste – ühiskondlikud vaevused (Ḥawwā 1992: 17–58).

Järgnevalt õhutab autor mitmesajal leheküljel muslimeid islamiühiskonna loomiseks teadvustama selle alusallikate Koraani ja sunna tähtsust ning manitseb meeles pidama islami võidukat ajalugu. Eriti õhutab ta aga šariaadi taotlemise vajadust ning toonitab, et islami ideaalide saavutamiseks tuleb võtta eeskujuks prohvet Muḥammadi ja tema jüngrite tegevus (Ḥawwā 1992: 190). Põhjalikult käsitletakse maailma jagunemisest islami ja uskmata alaks (*dār al-islām* ja *dār al-ḥarb*) ja lepitamatut vaenu nende kahe ala vahel, samuti viidatakse teiseusksetega suhteid reguleerivale kesksele koraanikohale 9:29:

18 Esmatrükk Ḥawwā, Sa'īd. *Ġund Allāh ʾtaqāḡatan wa-aḥlāqan*. Bayrūt: Dār al-ʿArabīya, 1971. Olen kasutanud selle 1992. aasta väljaannet: Ḥawwā 1992.

Seega on meie suhete aluseks sõda uskmatautega seni, kuni uskmataut kas võtavad vastu islami või maksavad pearahamaksu [ğizya], „olles alan-datud“. (Hawwá 1992: 419–420)

Kavandatavas üleilmses islamiriigis kujutavad muslimitele alluvad mono-teistidest teiseusked (*đimmi*) endast pooleđiguslikke kodanikke, kes „peavad tunnetama meie [st muslimite] võimukust nende üle“. (Hawwá 1992: 420–423)

Peatükk *Džihaad Allahi teel* (*Ğihād fī sabīl Allāh*) sätestab vajaduse võidelda islami vaenlastest kommunistide, sionistide, kapitalistide, ristosđidjatest kolonistide, massoonide ja misjonäride vastu – kõigi nendega, kes ei soovi islamile alluda. Seejuures õhutab autor muslimites märtrisurma ihalust üllaste eesmärkide nimel (Hawwá 1992: 425–445). Kuid džihaadi ei saa kohe pidama hakata, sest alles siis, kui muslim on „hingesisese džhaadiga“ (*al-ğhād bi-nafs*) eemaldanud oma südamest sõnakuulmatuse Allahile, saab ta pidada päris võitlust islami hüveolu nimel. Pingutada saab viiel eri viisil. Esiteks peab „pidama džihaadi sõnaga/keelega“ (*al-ğihād bi-l-lisān*), „tehes islamikutsungit [*da‘wa*]“ islamilike raamatute, ajalehtede ja ajakirjade publit-seerimise ning jutluste pidamisega:

Islami kuulutamine uskmatautele – nagu ka silmakirjatsejatele ning „rois-kunud muslimitele“ – kõigil võimalikel tasanditel sellisel moel, et kutsung [*da‘wa*] saaks kogu maailmas kõigile kuuldavaks. (Hawwá 1992: 436)

Teine võitlusmeetod on „haridusdžihaad“ (*al-ğihād at-ta‘līmī*) islamikoolide rajamise ja nende käigushoidmise näol (Hawwá 1992: 445–454). Kolmas džihaadi liik on „käega tehtav ja/või kogu hingest tulenev pingutus“ (*al-ğihād bi-l-yad wa-n-nafs*) (Hawwá 1992: 454–465). Islamimaailma sees tähendab see korrumppeerunud ja ebaislamlike valitsejate kukutamist ja igasuguse ebaislamlikkuse vastast võitlust, mis Süüria kontekstis tähendab sektantidest alaviitide ja baathistide võimult sürjutamist. Kuid Süüriaga piirdumata rõhutab autor:

Muslimite kohus on kogu maailma allutamine Allahi tahtele. Kuid selline põlvilipanek saab toimuda vaid islamimaailma ühinemise ja kalifaadi [kui valitsusvormi] tagasitulekuga, jõu koondamise ja sellest tulnud energia vallapäästmisega, ressursside mobiliseerimise ja kõigi oma oskuste kasu-tuselevõutuga, et olla võrdväärne muu maailma võimsusega [.../ Ega ole vähematki kahtlust selles, et muslimite kohus on teha kõik nendest olenev maailma allutamiseks. (Hawwá 1992: 464–465)

Neljas võitlusvorm on „poliitiline džihaad“ *ġihād as-sīāsī* (Ḥawwā 1992: 465–492), mis islamimaailmas tähendab „hüveolu ja õiglust kindlustava islami toetamist“ ning islamit vastustavate poliitiliste struktuuride likvideerimist, väljaspool islami valdusi aga uskmata poliitilise süsteemi asendamist islamiga:

Iga muslimite põlvkonna kohustus on islami edendamine ning sel eesmärgil peetakse džihaadi seni, kuni Allahi sõna maailmas valitsema saab. (*Ibid.*, lk 490)

Viimane islami eest peetava võitluse meetod on „rahaga peetav džihaad“ (*ġihād bi-l-māl*), mis Ḥawwā rõhutusel on keskse tähtsusega, sest eelnevad neli võitlusvormi vajavad vägagi hädasti raha. Toetudes koraanikohale 9:111, mis on keskne džihaadi ja märterlust õhutav koht muslimite pühakirjas, sätestab autor:

Ei õnnestu ju džihaad ilma rahalise toeta. Ja just sel eesmärgil on Allah ühte pannud rahaga ja hingega peetavad džihaadi, öeldes:

„Tõepoolest, Allah on ostnud uskujatelt nende hinged ja vara sellega, et neile on [tasuks] paradiis.“ (Koraan 9:111)

(Ḥawwā 1992: 498).

Erinevaid džihaade kokku võttes rõhutab autor, et igaüks pingutagu islami nimel just nii, nagu ta seda suudab:

Allahi teel kulutatud raha saab Allahi poolt rikkalikult hüvitatud /.../ Sest on ju erinevaid muslimite kategooriaid: mõned saavad neist džhaadi pidada vaid rahaga, teised ainult oma hingedega. On ka neid, kes saavad seda teha üksnes oma teadmistega või ainult keelega või vaid poliitiliselt. Kuid on ka neid, kes saavad seda teha igal moel. (Ḥawwā 1992: 498)

Raamat lõpebki korduvalt kõlanud rõhutusega, et iga tõelise muslimi kohustus on pingutada selle nimel, et islam valitseks kogu maailma üle. (Ḥawwā 1992: 500)

1980. aastal ilmunud *Fī āfāq at-ta'ālīm: dirāsa fī āfāq da'wat al-ustād al-Bannā wa-naẓarīyāt al-ḥaraka fihā min ḥilāl risālat at-ta'ālīm* (Õpetamise vaateväli: uurimus professor al-Bannā islamikutsungi perspektiivist ning selle edendamise meetoditest pedagoogilistes traktaatides) kujutab endast MV rajaja al-Bannā vaadete selgitusi ja edasiarendamist. Keskse

teesina kõlab rõhutus: vaja on pöörduda puhta ja tõelise islami juurde, mis on kõigi ühiskondlike probleemide lahendus (Ḥawwá 1980a: 14–15). Islam tuleb uuendada – see tähendab islami uuesti avastamist igavest sõnumit sisaldava Koraani toel, see protsess Sūurias toimugu SMV juhtimisel (*Ibid.*, lk 20, 30–31, 181). Poliitilises plaanis on ülim eesmärk „islami valitsemine igal maal“ ja ühiskondlik ideaal „islamiriigi rajamine“ (*Ibid.*, lk 65, 75). Keskne vahend selliste eesmärkide saavutamisel on islamikutsung (*da'wa*), mille toimimises on kolm etappi:

- sissejuhatav, mille käigus propageeritakse islami üldisi alustõdesid rahva seas rohujuure tasandil;
- džihaadi ettevalmistav etapp vaimsuse ja vahendite koondamisega;
- kolmandaks islamliku ühiskonna rajamiseks peetav halastamatu džihaad. (*Ibid.*, lk 77–96)

Sarnasest islami ülimuslikkusest on kantud veel pool tosinat Ḥawwá teost. *Ġund Allāh* (*Allahi väehulk*) argumenteerib pideva võitluse vajadust uskmata vastu, mida saab kõige edukamalt pidada islamikalifaadi kehtestamise järel MV juhi al-Banna sätestatud meetoditega. Sellist võitlust peavad toetama kõik tõelised muslimid. (Ḥawwá 1980b: 15–26, 38–51)

Kirjutis *Allāh*<sup>19</sup> (*Allah*) on vahhabiitlik käsitus ainujumalusest (*tawḥīd*) ning Quṭbi kontseptsiooni selgitus, et ainuke normaalne, loomulik ja õiglane inimühiskond saab toimida vaid islami kui inimloomusega vastavuses oleva süsteemi ja reeglite raames.

*Durūs fī al-‘amal al-islāmī*<sup>20</sup> (*Islamiaktivismi õppetunnid*) keskendub viie muslimeid vaevava probleemse teema – kultuur, haridus, strateegiline planeerimine, organisatoorsus/süsteemsus ja täitev sfäär – analüüsimisele, korrates ülal käsitletud teose *Ġund Allāh* seisukohti.

Ühetestkümnest traktaadist koosnev *Kay lā namdī ba‘īdan ‘an iḥtiyāḡāt al-‘aṣr*<sup>21</sup> (*Et me ei eemalduks oma ajastu nõuetest*) arutleb islamliku ühiskonna olemuse üle ja leiab, et praegune islamimaailma kultuur pole tege-

19 Esmatrükk 1970. aastate alguses, olen kasutatud selle kolmandat Kairo trükki: Ḥawwá 1990.

20 Esmatrükk tema sünnilinnas Aleppo: Ḥawwá, Sa‘īd. *Durūs fī al-‘amal al-islāmī*. Ḥalab: Dār as-Salām: Dār al-Waṭā‘iq 1981; olen kasutatud selle teist trükki: Ḥawwá 1983; hiljem on ilmunud parandatud trükk ja ka tõlkeid islamimaailma keeltesse.

21 Esmatrükk Ḥawwá, Sa‘īd 1984. *Kay lā namdī ba‘īdan ‘an iḥtiyāḡāt al-‘aṣr*. al-Qāhira: Dār al-Salām; korduvalt hiljem välja antud, siinkohal olen kasutatud: Ḥawwá 1988.

likult islamilik ning suur osa muslimeid on usupõhimõtete suhtes hoolimatud: muhameedlus ei hakka tõeliselt valitsema enne, kuni iga muslim pole võtnud islamiriigi rajamist oma kohustuseks (Ḥawwā 1988: 45). Kordub teisteski tema teostes esinev tees, et ainujumaluse põhimõtte (tawḥīd) järgimine on inimeksistentsi ainus normaalne olek (Ḥawwā 1988: 251–287), ning teos lõpeb terava kriitikaga „ketserliku šiiismi“ aadressil.

Sarnase islamiülmusliku sõnumi edastab *Ġawlat fi al-fiqhayn al-kabīr wa-l-akbar wa-uṣūlihima*<sup>22</sup> (*Ekskursid tähtsa ja veel tähtsama jurisprudentsi aluste juurde*), väites islamimaailma valitsevat täielikku nõrkust ja väärtustepõhist kokkukukkumist (Ḥawwā 1981: 7–13). Teoses järeldatakse, et toimivaid lahendusi pakub šariaadi rakendamine (Ḥawwā 1981: 141–145).

*Fuṣūl fī al-imra wa-al-amīr*<sup>23</sup> (*Peatükke valitsemisest ja võimukandjast*) arutleb ideaalse valitseja ja parima juhtimise küsimusi. Analüüsitakse prohvet Muḥammadi tegevust Niccolò Machiavelli teoses *Prints*, Siioni Tarkade Protokollid ning Dale Carnegie raamatus *Kuidas võita sõpru ja mõjutada inimesi* leiduvate põhimõtete ja kirjelduste valguses. Otsitakse parimat viisi šariaadi täielikuks kehtestamiseks.

Ḥawwā kaks mahukaimat tööd on kirjutatud tema vangis viibimise<sup>24</sup> ajal aastatel 1973–1978. Esiteks 11-kõiteline koraanikommentaar *al-Asās fī at-tafsīr* (*Koraani kommenteerimise alused*), mis järgib klassikaliste koraanikommentaaride seisukohti: aabrahamlike religioonide (kristlased, juudid) ning *ḍimmi*’de hulka arvatud zoroastristide esindajatel tuleb otsustada muslimiks saamise või teisejärguliseks „kaitstud“ kodanikuks (e *ḍimmi*) hakkamise vahel. Teistel religioonidel aga on valida vaid islami ja mõõga vahel, vt nt tema teiseusksete käsitus keskses värsireas 9:29 (Ḥawwā 1985, IV: 2221–2223, 2243–2248).

Triloogia *al-Asās fī as-sunna wa fiqhihā*<sup>25</sup> (*Sunna ja selle seaduse alused*)

22 Esmatrükk Ḥawwā, Sa’īd. *Ġawlāt fī al-fiqhayn al-kabīr wa-al-akbar wa-uṣūluhumā: abḥāṭ tujībū ‘alā aḥamm al-as’ila fī naẓariyāt al-ṭaqāfa al-islāmīyah*. ‘Ammān: Dār al-Arḡam, 1980. Olen kasutatud teist trükki: Ḥawwā 1981.

23 Esmatrükk Ḥawwā, Sa’īd. *Fuṣūl fī al-imrah wa-al-amīr*. ‘Ammān, al-Urdun: Maktabat al-Risālah al-Ḥadīṭa 1982; olen kasutanud selle parandatud ja täiendatud väljaannet: Ḥawwā 1984.

24 Selle töö kirjutamisest vanglas, „kui teised magasid“, vt Ḥawwā 1987: 116 – 121; tähelepanuväärne on asjaolu, et ka tema eeskuju Quṭb kirjutas oma mahuka koraanikommentaari just vanglas.

25 Minu kasutatud väljaanne Ḥawwā 1995 on kolmas trükk, kuid mul puudub ülevaade selle esma-  
trüki kohta.

on kolmeosaline paljukõiteline (u 4500 lk) koguteos, mis vaatlleb islami pärimust sunnat. See on ainus Ḥawwā teos, mida võib mõõndustega pidada teaduslikuks. Vahel viidatakse siin isegi Lääne ja lausa Iisraeli teadlastele. Kogumiku esimene ja mahukaim, u 2200-leheküljeline osa *as-Sīra an-nabawīya* (*Prohveti elukäik*) vaatlleb peamiselt sunnale, kuid ka „prohveti elulugude“ autoritele (nagu ibn Ishāq, ibn Kaṭīr, ibn Qayyīm jt) toetudes prohvet Muḥammadi, tema perekondsete ning jüngrite tegevust. Läbiv on keskne tees islami olemusest ja selle seadustest, mis on kujunenud prohvet Muḥammadi tegevuse eeskujul, kus tähtsal kohal oli sõda uskmatutega ning islami vaenlaste hävitamine. Teine osa *Aqīda islamīya* (*Islami usutunnistus*) sätestab islami usu alused ning väidab, et kõik, kes ei kuulu islami põhivoolu sunniitide hulka, nagu islami sektid ning juudid ja kristlased, on „õige religiooni“ moonutajad ja uskmatud, muude religioonide esindajad aga puha paganad. Kristlust käsitletakse mitte religiooni, vaid erinevate „sektide sootsiumina“. Selles töös sõnastatakse tänapäevase islamimaailma kesksed argimendid kiriku vastu väitega, et Jeesuse (keda islamis peetakse üheks keskseks prohvetiks) sõnum moonutati tema jüngrite ja maiste kirikutegelaste poolt:

Peamised kristluse sektid tänapäeval on katoliiklus, ortodoksne kirik ja protestantism, mis kõik tuginevad neljale evangeeliumile. Need kujutavad endast Pauluse õpetuse pärandit, mis moonutas Jeesuse religiooni. /.../ Enne kristluse kujunemist neljale evangeeliumile toetudes oli neil arvukalt teisi evangeeliume /.../ ning igal erineval kristlikul sektil oli enda evangeelium. (Ḥawwā 1995, 1: 385)

Triloogia kolmandas osas *al-Ġihād* (*Džihaad*) avaldub klassikalise islami vaateid täpselt järgiv džihaadidoktriin korduvate märterluse õhutustega. Tüüpiline on kuulus märterluse-*hadith*, mille leiab peamistest sunnakogumikest ja keskaegsetest islamiõpetlaste töödest:<sup>26</sup>

Mitte keegi paradiisi sisenenutest ei ihalda tagasipöördumist siinsesse maailma või saada midagi maistest asjadest, välja arvatud usumärter, kes soovib, et ta maailma tagasi saadetaks ning tapetaks seal kümme korda, et [Allahi] armu tunda saada. (Ḥawwā 1995, III: 3338–3339)

26 Sellest *hadith*’ist lähemalt eest keeles vt Peterson 2016: 482–484.

\*\*\*

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et Süüria „islamismi isade“ as-Sibā'ī ja Ḥawwā teoste põhisõnumiks on teesid:

- islami kui inimloomusele sobivaima religiooni ja ühiskonnakorralduse ülimuslikkus teiste religioonide ees;
- endiseaegse hiilguse ja tänapäevase heaolu saavutamiseks peavad muslimid islami juurde tagasi pöörduma, lihtsaim viis selleks on šariaadi taaskestamine kõigis elusfäärides;
- vaid prohvet Muḥammadi tegevust eeskujuks võtavad sunniidid on tõelised muslimid, kõiki teised on vaenlased, kes tuleb allutada/hävitada džihaa-diga või pöörata sõna, raha jms abil.

As-Sibā'īd võib Quṭbī kõrval oma esitluslaadi loogilisuse ja teaduslikkuse tõttu pidada üheks peamiseks 20. sajandi „teadusliku islamismi“ teoreetikuks. Ta on „orientalism kriitika“ alusautor ning peamisi „teadusliku islami-sotsialism“ viljelejaid. Ḥawwā pärandi kokkuvõtteks aga tõdegem, et tema teosed – ühe erandiga – kujutavad endast keskaegset kommenteerimismetodi matkimist ning evivad tüüpilist „islami püha keskaegsuse“, st vahhabismi/salafismi seisukohti. Samas kõlab tema nõue kalifaadi taasrajamisest viimasel kümnendil Islamiriigiga (ISIS) seonduva taustal päris tänapäevaselt.

Mõlemad autorid kuuluvad pigem islamiäärmusluse teoreetikute, mitte praktikute, veel vähem terroristide seltskonda. Nende teostes puudub 21. sajandi äärmuslastele omane sõnavara, pole veel rõhutatud uskmatuks tunnistamise *takfīr*’i ideoloogiat ega üleskutseid sedamaid asuda džihaadile – kõik see tuleb järgnevate põlvkondade islamiäärmuslaste kirjutistes, kuid aluseks on võetud as-Sibā'ī ja Ḥawwā ideed.

## Kirjandus

‘Abd-Allah, Umar F; Hamid Algar 1983. *The Islamic struggle in Syria*. Berkeley: Mizan Press

ad-Duktūr, Muṣṭafā as-Sibā'ī [http://www.ikhwanwiki.com/index.php?title=يفطصم\\_عابسلال#.D9.85.D9.88.D9.82.D9.81.D9.87\\_.D9.85.D9.86\\_.D8.A7.D9.84.D8.B4.D9.90.D9.91.D9.8A.D8.B9.D8.A9](http://www.ikhwanwiki.com/index.php?title=يفطصم_عابسلال#.D9.85.D9.88.D9.82.D9.81.D9.87_.D9.85.D9.86_.D8.A7.D9.84.D8.B4.D9.90.D9.91.D9.8A.D8.B9.D8.A9)

- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1953. *ad-Dīn wa ad-dawla fī al-Islām*. Bayrūt: al-Maṭba'a al-Hāšimīya
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1956. *Aḥkām aṣ-ṣiyām wa-falsafatuhu*. al-Maktab al-islāmī, 1376 [1956]
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1959. *Min rawā'i ḥaḍāratinā*. Dimašq Dār as-salām
- Niẓām...** = [as-Sibā'ī, Muṣṭafā] *Niẓām as-silm wa-l-ḥarb fī al-islām* [http://www.ikhwan-wiki.com/index.php?title=مجلس\\_ال\\_يف\\_بحر\\_ال\\_او\\_مجلس\\_ال\\_ماظن](http://www.ikhwan-wiki.com/index.php?title=مجلس_ال_يف_بحر_ال_او_مجلس_ال_ماظن).pdf
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1960. *as-Sunna wa-makānatuhā fī at-tašrī' al-islāmī*. al-Qāhira: Dār al-Qawmīya lil-Ṭibā'a wa-n-Našr
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1961a. *as-Sunna wa-makānatuhā fī al-tašrī' al-islāmī*. al-Qāhira 1380/1961
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1961b. *Istirākīyat al-Islām*. al-Qāhira: ad-Dār al-Qawmīya lil-Ṭibā'a wa-an-Našr
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1968. *al-Istiṣrāq wa-al-Mustašriqūn: mā lahum wa-mā 'alayhim*. Kuwayt: Maktaba Dār al-Bayān
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1972. *'Uẓamā'unā fī at-ta'rīḥ*. Bayrūt: Dār al-Bašīr
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1984. *Hākaḍā 'allamatnī al-ḥayāt*. Bayrūt; Dimashq: al-Maktab al-islāmī
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1985. *as-Sīra an-Nabawīyya: durūs wa-'ibar*. al-Maktab al-islāmī, Bayrut – Lubnān, 1405/1985
- as-Sibā'ī**, Muṣṭafā 1999. *al-Mar'a bayna al-fiqh wa-al-qānūn*. Dār al-Warrāq (ṭab'a 7)
- EI** = *Encyclopaedia of Islam*, 12 vols. Leiden: Brill, 1960–2006
- EQ** = *Encyclopaedia of the Qur'ān*, 5 vols, plus index. Ed. by J. D. McAuliffe et al. Leiden: E. J. Brill, 2001–2006
- Ḥalidī**, Ṣalāḥ 'Abd al-Fattāḥ 2000. *Sayyid Quṭb: al-adīb an-nāqid, wa-l-dā'iya al-muḡāhid wa-l-mufakkir al-mufassir ar-rā'id*. Bayrūt: ad-Dār aš-Šāmīya
- Ḥawwā**, Sa'īd 1980a. *Fī āfāq at-ta'ālīm: dirāsa fī āfāq da'wat al-ustād al-Bannā wa-naẓariyyāt al-ḥaraka fihā min ḥilāl risālat at-ta'ālīm*. 'Ābidīn, al-Qāhira: Yuṭlabu min Maktabat Wahba
- Ḥawwā**, Sa'īd 1980b. *Ġund Allāh* [--]
- Ḥawwā**, Sa'īd 1981. *Ġawlāt fī al-fiqhayn al-kabīr wa-al-akbar wa-uṣūluhumā: abḥāt tuḡṭbu 'alā aḥamm al-as'ila fī naẓariyyāt at-taqaḍa al-islāmīya*. al-Qahirah: Maktabat Wahba
- Ḥawwā**, Sa'īd 1983. *Durūs fī al-'amal al-Islāmī*. Dar as-Salām (at-ṭab'a 2)
- Ḥawwā**, Sa'īd 1984. *Fuṣūl fī al-imra wa-al-amīr*. [al-Qāhira]: Dār as-Salām
- Ḥawwā**, Sa'īd 1985. *al-Asās fī at-tafsīr*. Vol 5. al-Qāhira: Dār as-Salām
- Ḥawwā**, Sa'īd 1987. *Hāḍihi taḡribatī wa-hāḍihi šahādatī*. al-Qahirah: Maktabat Wahbah
- Ḥawwā**, Sa'īd 1988. *Kay lā namdī ba'idan 'an iḥtiyāḡāt al-'aṣr*. Bayrut: Dar al-'ammār

**Ḥawwá**, Sa'īd 1990. *Allāh*. Al-Qāhira: Dār as-salām

**Ḥawwá**, Sa'īd 1992. *Ġund Allāh: taqāfatan wa-aḥlāqan*. al-Qahira: Maktabat Wahbah

**Ḥawwá**, Sa'īd 1995. *al-Asās fī as-sunna wa fiqhihā*. al-Qāhira: Dār al-Salām

**Maġhūb**, Muḥammad 1977–1986. *‘Ulamā’ wa-mufakkirūn ‘araftuhum*. Bayrūt: Dār an-Nafā’is

**Невежин**, Владимир Бернд **Бонвеч** 1997. *Синдром наступательной войны: советская пропаганда в преддверии "священных боев", 1939-1941 гг.* Москва: АЙРО-XX

**Quṭb**, Sayyid 1949. *al-‘Adāla al-iġtimā’īya fī al-islām*. Bairūt: Dār al-Kitāb al-‘Arabī

**Quṭb**, Sayyid 1973–1974. *Fī ṣilāl al-Qur’ān*, vol 3. Bayrūt: Dār aš-Šurūq

**Quṭb**, Sayyid 2019. *Kūlapoiss*. Araabia keelest tõlkinud ja kommenteerinud Üllar Peterson. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus

**Peterson**, Üllar 2016. Islamiriik ja mittemuslimid. — *Akadeemia* nr 3, lk 447–485

**Roded**, Ruth 2006. Lessons by a Syrian Islamist from the life of the Prophet Muhammad. — *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, no. 6, pp. 855–872

**Weismann**, Itzhak 1993. Sa'id Hawwa - The Making of a Radical Muslim Thinker in Modern Syria — *Middle Eastern Studies*, Vol. 29, no. 4, pp. 601–623

**Weismann**, Itzhak 1997. Sa'id Hawwa and Islamic Revivalism in Ba'thist Syria. — *Studia Islamica*, No. 85, pp. 131–154